

Xalqın qəzeti olmaq səlahiyyəti və məsuliyyəti

*“Kommunist” qəzetinin fəaliyyətində
türkçülük təmayülü*

Kommunist sistemi çevrəsində mədəni inqilabın təbliğat və təşviqat rüporu olan “Kommunist” qəzeti ana dilində kütləvi maarifləndirmədən, sosial səhiyyənin inkişafından tutmuş yeni tipli mədəniyyətin əsaslarının qurulmasınadək geniş sferada təşkilatçılıq işi də aparmışdı. Keçən əsrin 20-ci illərində “Kommunist”in milli ideyalara bağlılığını sübut edən çoxsaylı yazılar, önəmli mövzular redaksiyanın xalqın maraqlarını öndə tutduğunu sərgiləyir.

Bu sırada təhsilin milliləşdirilməsi məsələsini gündəmə gətirən və onun vacibliyini əsaslandırان yazılar daha diqqətçəkəndir. “Kommunist” qəzetini vərəqlədikcə zox aydın şəkildə gürğnğr ki, qəzet əlifba islahatının həyata keçirilməsində, Şərq xalqları və tğrkoloji qurultayların keçirilməsində informasiya-təbliğat rüporu olmuşdur. Qəzetin milli zəminə möhkəm bağlılığı redaksiyaya tğrkoloji qurultay kimi beynəlxalq bir məclisin əhatəli xronikasını yaratmağa da imkan vermişdi.

(ardı 10-cu səhifədə)

Xalqın qəzeti olmaq səlahiyyəti və məsuliyyəti

(əvvəlki 1-ci səhifədə)

Sovet hakimiyyətinin ilk illərində Bakıda Birinci Tərkoloji Qurultaya (26 fevral – 5 mart 1926-cı il) hazırlıq, onun keçirilməsi və sənədlərinin zəp olunmasında gündəlik anadilli rəsmi nəşr “Kommunist” qəzeti misilsiz rol oynamışdır. Ümumiyyətlə, respublikada akademiyanın, ədəbi-bədii təşkilatların təşəkkül tapmadığı bir dövrdə bu qəzet gündəlik informasiya mənbəyi olmaqla yanaşı, ölkənin humanitar-ideoloji mərkəzinə də çevrilmişdir.

Qurultay sovet rəhbərliyinin tərk dənəyini üz idoloji inhisarına alması məqsədinə xidmət etsə də, qəzet əməkdaşları dövlət himayəsinin yaratdığı geniş imkandan qardaş tərk xalqları ilə sıx təmas və gələcək əməkdaşlıq fürsəti kimi yararlanmışdır. Buna görə də sonrakı illərdə bu qurultayla bağlı aparılmış zoxsaxlı tədqiqatlarda “Kommunist”-in “tərkoloji salnaməsi” ən əhatəli və mü-təbər mənbə olmuşdur. Ümumiyyətlə, qəzetdə ötən əsrin 50–60-cı illərinin yumşalma dövründəki redaksiyanın milli təmayülü azıq-gizli şəkildə qoruyub yaşatması nadir ziyalı fədakarlığı nümunəsidir.

98 ildən sonra “Kommunist” qəzetinin səhifələrinin indiki nəsilə təqdim etdiyi tərkoloji xronika o illərdə milli varlığın qorunub yaşadılmasına

tərk dənəyinin və tərkologiya elminin tanınmış simaları Əli bəy Hüseynzadə, Mehmet Fuad Köprülüzadə, Vasili Bartold, Həlifə Zeynallı, Bəkir Çobanzadə və onlarca digər nəhənglərinin məqalə və müsahibələrinin “Kommunist” qəzetində zəp olunması ölkədə tərkliq ruhunun dirçəlməsinə önəmli məfkurəvi təkan olmuşdur.

Ölkənin bir nömrəli mətbu nəşri olan “Kommunist” qəzetinin dərc etdiyi materiallar bu gün də dəyərli mənbələr olmaqla, mətbuatın tarixi şahidliyinin misilsiz önəm daşımının parlaq nümunələrindən biri kimi qarşımızda canlanır. SSRİ məkanında yaşayan tərk xalqlarının tarixi, ədəbiyyatı, dili, əlifbası, etnoqrafiyası və mədəniyyəti ilə bağlı bir sıra mğhəm və əhəmiyyətli qərarların qəbul edildiyi qurultayda latın qrafikalı əlifbaya keçidin elmi-metodik prinsipləri də hazırlanmışdır.

Qurultayın qəbul etdiyi qərara əsasən, 1929-cu il yanvarın 1-dən sovet hökuməti arab əlifbasının işlədilməsinə son qoymuşdur. Yeri gəlməşkən deyək ki, 20-ci illərin sonlarında latın əlifbasına keçid uğrunda başlayan təbliğatın başında “Kommunist” qəzeti dayanmışdır. Redaksiya ilk olaraq 1-ci səhifədəki məqalələrin bəzilərini, daha sonra səhifənin yarısını latın qrafikası ilə dərcinə başlamışdır.

SSRİ rəhbərliyinin bu məkrli planının iflasa uğraması, əvəzində, tərkliq duyğusunun canlanması, milli təmayüllərin baş qaldırması Stalin rejimini tərkoloji

rın fikir və mülahizələri əsasında daim nəzarət altında saxlanmış, yeri gəldikcə müəlliflər “millətçilik”, “tərkzəliq” adı ilə təqib edilmişlər. Nəticədə “Kommu-

həyatında baş verən bğtən məsələlərin həllində ideya-siyasi təsir vasitəsi olmuşdur.

Qəzet, cəmi zəmədə, milli jurnalist kadrları yetişdirən, yönləndirən yaradıcılıq məktəbi kimi də fəaliyyətini davam etdirmişdir. 1920-ci ilin əvvəllərində “Kommunist” qəzetinin nəzdində təşkil olunmuş dərnək və respublika miqyaslı 3 aylıq kurslarda dinləyicilərə digər məsələlərlə yanaşı, publisistika, qəzet informasiyası, kütlə ilə ünsiyyət formaları, qəzet təsərrüfatı, qəzetin səhifələnmə texnikası, stenografiya və s. haqqında təlimlər keçilmişdir.

Bu kursların müəhazirəçiləri arasında Üzeyir bəy Hacıbəyov, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Əli Terequlov, Ağababa Yusifzadə, Mahmud bəy Mahmudbəyov, Xəlil İbrahim, ər-arvad Nuşirəvanovlar və başqaları kimi tanınmış jurnalistlər, publisistlər, yazıçılar olmuşlar. Maraqlı faktıdır ki, Azərbaycan ədəbiyyatının məşhur simalarından olan yazıçı və ədəbiyyatşünas Mir Cəlal Paşayev (Paşazadə Cəlal) də bu kursların dinləyicilərindən olmuş və sonralar “Kommunist” qəzetində işləmişdir.

Ümumiyyətlə, uzun illər boyu “Kommunist” qəzeti respublikanın ən yaxşı jurnalistlərinin qüvvəsi, təəssübkeş ziyalıların fəal iştirakı ilə nəşr edilmiş. Onun ideya-siyasi və peşəkarlıq səviyyəsi sahə və bölgələrin düvri nəşrləri gğzən örnək kimi qəbul olunub. Qəzetin həyatındakı bir sıra yeniliklər, milli mətbuatımızın gəmi tarixinə önəmli fakt və hadisələr kimi daxildir.

Sovet rejimi dağılanda, haqlı olaraq “Kommunist”-in adı dəyişdirilərək “Xalq qəzeti” qoyulmuşdur. Zğnki bu nəşr, haqiqətən, uzun illər boyu həm də xalqın qəzeti olmağa can atmışdır. Ötən 105 ildə bu qəzetdə yüzlərlə, minlərlə elə yazılar dərc edilmişdir ki, onlar bu gün də peşəkar jurnalist yaradıcılığı sayılmağa layiqdir. Lakin “Kommunist” qəzeti ötən əsrin sonlarında milli azad-

ideya-məfkurəvi impulsun davamlı və təsirli olduğunu göstərir. Tərkoloji qurultayın qəzet materiallarından aydın olur ki, onun çağırılması həm tərk dənəyinin, həm də kommunist-bolşevik rejiminin ictimai-siyasi həyatında geniş əks-səda doğmuşdur.

Qurultayın iclaslarına Azərbaycan SSR Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin sədri Səməd Ağamalıoğlu sədrlik etmiş, Rəyasət Heyətinə dənəy tərkologiyasında böyük xidmətləri olan alimlər, tərk dənəyinin tanınmış simaları seçilmişlər. 8 gğn davam edən bu mötəbər tədbirdə müxtəlif ölkələrdən 131 nümayəndə iştirak etmiş, müzakirəyə xızarılan tərk xalqlarının ortaq dili, tarixi və ədəbiyyatı məsələləri bu gğn də üz aktualıqını qoruyub saxlayır.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Birinci Tərkoloji Qurultayın 80 illiyi ilə bağlı 9 noyabr 2005-ci il tarixli, 90 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında 18 fevral 2016-cı il tarixli sərəncamları da qurultayın tərk xalqlarının həyatında necə böyük tarixi əhəmiyyət daşıdığını bir daha təsdiq edir. Hər iki sərəncam bu gğn tərkdilli respublikalar arasında elmi-mədəni əlaqələrin inkişaf etdirilməsində mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Qurultayda Türkiyə və İrandan, eləcə də keçmiş Sovetlər Birliyi məkanında yaşayan tərkdilli xalqlar ilə yanaşı, xarici qonaqların, Avropa tərkologiyasının məşhur nümayəndələrinin dəvət edilməsi və onların iştirakının təmin olunması qurultayın əhatə dairəsinin nə qədər geniş olduğundan xəbər verir.

Düvrgəng məşhur siyasi və dövlət xadimləri olan SSRİ Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin sədri Qəzənfər Musabəyovun qurultaya təbrik nitqinin, Azərbaycan SSR Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin sədri Səməd Ağamalıoğlunun sədr kimi geniş məruzəsinin, Sovet Azərbaycanının partiyası və dövlət xadimləri Ruhulla Axundovun, Həbib Cəbiyevin, böyük

AMEA-nın prezidenti İsa Həbibbəyli Birinci Tərkoloji Qurultaya həsr olunmuş məqaləsində qeyd edir ki, dənəy elminin, xüsusən də tərk dənəyinin böyük elmi hadisəsi olan Birinci Bakı Tərkoloji Qurultayı həm tarix kimi, həm də mğasirlik baxımından mğhəm əhəmiyyətə malikdir. 1926-cı ilin 26 fevralından 6 martına kimi Bakı şəhərində keçirilmiş Birinci Tərkoloji Qurultay tərk xalqlarının elmi-mədəni birliyinə, ortaq milli-mənəvi dəyərlərinin inkişaf etdirilməsinə, inteqrasiya proseslərinin

dərinləşdirilməsinə geniş üfüqlər azan ictimai hadisədir.

Sovet hökuməti belə bir möhtəşəm qurultay keçirməklə dənəyaya nümayiş etdirmək istəyirdi ki, Rusiyanın yeni qurumuzu imperiyasının qurduğu dövlət “azadlıq, bərabərlik, qardaşlıq səltənəti”dir.

qurultayın cücərtilərini amansızlıqla soldurmağa, onun gözənlilməz nəticələrini silib atmağa məcbur etmişdir.

1937-ci ilin qanlı repressiyasından da əvvəl başlanmış bu amansız divantutma 40-cı illərdə davam etmişdir. Tərkoloji qurultayın 100-dən artıq iştirakçısının, seçmə alim və mütəfəkkirinin əksəriyyətinin həbsi və fiziki məhvi ilə bitən bu prosesin üzgə də “Kommunist” qəzetinin səhifələrinə həkk edilərək gğ-nümüzə gəlib çatmışdır.

Mərhum professor Kamil Nərimanoğlunun təbirincə desək, qurultayın işində iştirak edən 100-dən zox nümayəndənin pantürkizmdə ittiham edilərək repressiyaya uğraması, əksər alim və mütəfəkkirlərin həbs və fiziki məhvlə üzlənməsi yaxın tarixin ən böyük ziyalı-alim soyqırımıdır. “Kommunist” qəzetinin repressiya xronikası 30-cu illərin Sovet-Stalin diktatura rejiminin qanlı əməllərinə qarşı ittiham aktıdır.

Gürəndəyğ kimi, Birinci Bakı Tərkoloji Qurultayının proqram və sənədlərini gündəmdə saxlayan mətbuat, o cümlədən “Kommunist” qəzeti əlifba islahatının həyata keçirilməsində informasiya təbliğatı rəpörə olmuşdur. Qurultayın qəzetdə belə geniş işıqlandırılması bir daha sğbət edir ki, “Kommunist” redaksiyası sovet idoloji basqısı şəraitində də milli elmi-mədəni qüvvələri üz ətrafında toplayan başlıca

“Kommunist” qəzeti redaksiyasında çalışan milli ruhlu, tərkzəliq ideyalarının təbliğatçısı olan gərkəmli ziyalılar – Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Ağababa Yusifzadə, Cəfər Cabbarlı, Mir Seyfəddin Kirmanşahlı Əliheydər Qarayevin təkidi ilə xırda burjuaziyanın əlaltısı adlandırılmış, bir qismi işdən qovulmuş, bir qismi isə ciddi tənbehlərə məruz qalmışdır.

“Kommunist” qəzetindəki “millətçilik yuvası”nı dağıtmaq gğzən dəfələrlə zox yüksək səviyyədə ciddi tədbirlər həyata keçirilmiş və redaktorlar vəzifələrindən uzaqlaşdırılmışdır.

Qəzetin tarixini öyrənən müəlliflərin yazdığı kimi, “Kommunist” təkcə rejimin məqsəd və məramını təbliğ edən qəzet deyil, milli jurnalistikamızın demokratik əməllərini də imkan daxilində yaşadan bir nəşr olmuşdur. O, ictimai fikri formalaşdıraraq, Azərbaycan dilinin və mədəniyyətinin keşiyində dayanaraq, tariximizi təbliğ edən, mədəniyyətimizi yad təsirlərdən qoruyan müqəddəs bir ocaq, ciddi bir mərkəz kimi tanınmış və cəmiyyətdə də belə qəbul edilmişdir.

Düvrgən zox populyar və nğfuzlu mətbuat orqanı olan “Kommunist” qəzetində dərc edilən milli ruhlu məqalələr xalqın məfkurəvi yaddaşının məğlubedilməz olmasından qaynaqlanmışdır. O zaman “Kommunist” sıradan bir qəzet yox, qısa müddət ərzində bğtən Cənubi Qafqazın aparıcı düvri nəşrlərindən birinə çevrilmiş, SSRİ-nin iri şəhərlərində və bir sıra xarici ölkələrdə xğsusi mğxbirləri ilə təmsil olunmuşdur.

Üz düvrgə gğzən birinci rəsmi partiya və dövlət qəzeti olan “Kommunist” kğt-lənin siyasi və mənəvi təbiiyəçisi kimi fəaliyyət göstərmişdir. Bu qəzet həmişə tarixi hadisələrin mərkəzində olmuş, xalq kütlələrini mütərəqqi yaradıcılığa səsləmişdi, respublikanın gündəlik

liq hərəkətinin geniş vğsat aldığı düvrdə, xüsusən, sovet rejiminin sğqutundan sonra ciddi qınaqlarla üzləşdi.

İndiki dövrdə Azərbaycan sovet mətbuatının cəmiyyət qarşısında xidmətlərini “rejimin xidmətçisi və təbliğatçısı” adlandırmaq mğmkğn olmadığı kimi, onu tam şəkildə bu cğr təqdim etmək də haqsızlıq olardı. Bu baxımdan, Azərbaycan sovet mətbuatı tarixinin, o cümlədən düvri nəşrlərin yenidən öyrənilməsi önəmli vəzifədir.

Həqiqət budur ki, sovet dövründə mətbuat rəsmi dövlət siyasətinin, kommunist ideyalarının təbliğatı rəpörə olsa da, xalq həyatının da geniş mənzərəsinə əks etdirmişdir. Əsrlər boyu Azərbaycan xalqını qoruyan, onun dövlətçilik və tərkzəliq əməllərini yaşadan mədəniyyətimiz, incəsənətimiz, musiqimiz və digər dəyərlərimiz “Kommunist” qəzetinin sovet dövründəki 72 illik mövcudluğu düv-ründə daim aparıcı mövzular olmuşdur.

Bu qocaman gğmumilləti mətbu nəşrin müstəqillik dövründə “Xalq qəzeti” adı altında 33 illik fəaliyyəti qeyd edilən xidmətlərin verdiyi milli-mənəvi səlahiyyət üzərində davam edir. 105 illik ictimai-siyasi qəzetin rəsmi nəşr statusunu uğurla davam etdirməsi onun buggənkğ kollektiv gğzən böyük şərəf olmaqla yanaşı, həm də yüksək vətəndaşlıq məsuliyyətidir.

Namiq ƏHMƏDOV
XQ